

УЧРЕДИТЕЛНИЯТ ДЕБАТ „ЗА” И „ПРОТИВ” ЗАБРАНАТА НА ПРОЗЕЛИТИЗМА ПРЕЗ 1879 г.

доц. д-р Петко Ст. Петков

Още в първите по-сериозни словесни сблъсъци в хода на Учредителното събрание въпросите за отношенията между Българската православна църква (БПЦ) и държавната власт заемат важно място при разграничаването на формациите се политически течения и групи. Така например в *българския проект за конституция* (т.нар. рапорт), съставен от 15-членна парламентарна комисия и докладван пред Събранието на 21 март 1879 г., се предлага към текстовете от руския проект в главата „За вярата” да се прибави един нов член: „Прозелитизмът се запрещава”¹.

Това допълнение е сериозно аргументирано. Макар да признават веротърпимостта и свободата на съвестта като основни принципи на бъдещата конституция, съставителите на рапорта, между които са д-р Константин Стоилов, Марко Балабанов, Димитър Греков, митрополит Симеон Варненско-Преславски, епископ Климент Браницки, изтъкват, че тези две начала не трябва „да се експлоатират и земат едно направление противно на интересите на държавата и на обществения порядък”². Всеки е свободен в своите религиозни убеждения, но ревностното, систематично и публично пропагандиране на тези убеждения комисията „счита за дръзко прекрачение на границите, в които би трябвало да се упражнява свободата на съвестта”. Забраната на прозелитизма „се явя-

ва като едно справедливо ограничение на принципа „свобода на съвестта”³.

Това предложение на 15-членната комисия е съобразено с духовната същност на православия, с обстоятелството, че то трябва да бъде защитено от настъпателната дейност на чуждите религиозни пропаганди, като пред тях се поставят необходимите ограничения. Изхожда се от разбирането, че като е стълб, последна и най-здрава опора на народното единство, православият трябва съзнателно да се пази и укрепва; че немалко българи, изповядвайки в масата си една натурално-битова, обичайна вяра, биха могли да се увлекат от някои модни или атрактивни вероучения, което ще има отрицателно въздействие върху духовното единство на народа, изключително необходимо за постигането на сложните задачи, стоящи пред младото българско княжество. Предложението за забрана на прозелитизма е естествено допълнение на принципа, залегнал в чл. 37 от конституцията („Господствующа в Българското княжество вяра е Православно-християнската от източно изповедание”⁴), против който не само че няма възражения от депутатите в Учредителното събрание, в негова подкрепа се изказват повечето анкетирани от руския императорски комисар княз Ал. Дондуков български първенци още през 1878 г.⁵

¹ Петков, П. Ст. Българският проект за конституция от 1879 година (Към историята на идеите за политическо управление през 70-те години на XIX в.). – Истор. преглед, 2000, № 3-4, с. 79. Текста на българския проект за конституция от 1879 г. е публикуван още в: П. Ст. Петков, Документи за Новата история на България XIX – началото на XX век. В. Търново. 2002, 149–164; Петков, П. Ст. Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856–1879 г. В. Търново, 2003, 236–253.

² Учредителното събрание 1879 г. Документи. С., 2004. Библиотека „Българо-руски юридически клуб”, т. 7, с. 437 (Из Рапорта на 15-членната комисия).

³ Пак там. Описателното определение на прозелитизма, от което изхождат авторите на българския проект за основен закон през 1879 г., се доближава по смисъл до приетото днес в правната литература. Вж. напр. Проданов, Н. Опитите за приемане на закон за инославните и иноверните вероизповедания в изпълнение на чл. 42 от Търновската конституция. – DE JURE. Официално издание на Юридическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, кн. 1, 2010, с. 51. Според автора прозелитизъм е „привличане на духовни сподвижници от религиозна деноминация чрез системна и публична пропаганда, вкл. негативна пропаганда срещу другите църкви”.

⁴ Петков, П. Ст. Документи за Новата история на България XIX – началото на XX век, с. 169.

⁵ Учредителното събрание 1879 г. Документи. С., 2004. Библиотека „Българо-руски юридически клуб”, т. 7, 57–63.

Идеята за забрана на прозелитизма може да се характеризира като консервативна, но не и като реакционна, доколкото превръщането ѝ в конституционен принцип не изисква забрана и не налага дискриминация на религиозните изповедания, различни от православието, а предвижда законови гаранции за преобладаващото в страната изповедание поради неговата духовна същност.

Впрочем идеята за ограничаване на прозелитизма се появява в българското общество още през предосвобожденското десетилетие⁶, макар че не е представителна за повечето от известните проекти за бъдещо държавно устройство от 60-те и 70-те години на XIX в.⁷ Българският народ е известен със своята религиозна толерантност към другOVERците. В повечето проекти за бъдещо държавно устройство от последните години преди Освобождението свободата на изповеданията е основен принцип, наред обаче с гарантирано господстващото място в бъдещата българска държава на преобладаващото източноправославно изповедание.

Въпросът за забраната на прозелитизма обаче се разглежда съвсем повърхностно в Учредителното събрание. С блестящото си красноречие, но без сериозни аргументи, срещу внесеното предложение се противопоставя Петко Р. Славейков, който вече от опит знае, че повечето неориентирани депутати ще се вслушат в неговото мнение и ще го подкрепят, именно защото го познават и уважават като авторитетен и влиятелен общественик от доосвобожденския период. А Славейков, макар да признава, че не е богослов и не разбира дълбокия промисъл на внесеното предложение, призовава народните избранници да го отхвърлят, “не защото прозелитизмът е страшен за вярата, но просто защото е анахронизъм, неприлично е за вярата ни; за нея е унижение, ако се тури в конституцията такова запрещение..., тя никогаж не е пропадала..., нямами за какво да се боим”⁸. В този смисъл не е излишно да напомним за историческия произход на толерантността в общест-

вените отношения. Тук не става дума за междуличностно и междуполово кавалерство, а за осъзнато отстъпване (най-често от монарха-суверен и самодържец) на права в полза на поданиците/гражданите, най-често като монаршеско „благоволение”. Сиреч толерантен е силният, осъзнал поради различни обстоятелства необходимостта частично да ограничи пълната си власт и да предостави известни, най-често непървостепенни управленски правомощия на парламента или друга представителна институция. В нашия случай „срамежливият” отказ на мнозинството депутати в Учредителното събрание да се забрани прозелитизма, сиреч агресивната религиозна пропаганда, и така да се разшири и подсигури цивилизационния принцип за господстващото положение на източно-православното изповедание в Българското княжество (поради същността на Православието и неговата естествена пасивност) не е израз на толерантност⁹, а на неразбранщина и партиен инат, които заедно с демагогията отрано овладяват големи пространства в българския парламентарен живот¹⁰. Трябва да се признае обаче и пасивното поведение на инициаторите за въвеждането на забрана за прозелитизма. В деня на обсъждането на този текст 24. III. 1879 г. водещият заседанието Петко Каравелов известява депутатите за внесеното предложение след чл. 39 от глава IX „За вярата” да се добави нов член с текст „Прозелитизмът се запрещава” и поканва вносителите му да го мотивират и аргументират. Обосновали веднъж предложението си за забрана на прозелитизма в отхвърления от мнозинството само преди три дни (на 21 март) български порект за конституция, авторите на предложението не се възползват от възможността да обяснят отново необходимостта от въвеждането на въпросната забрана. Затова председателстващият дава думата на единствения желасец да се изкаже „против” – народния представител П. Р. Славейков, който категорично се обявява за „отхвърляне на предложението” с изтъкнатите по-горе несъщест-

⁶ **Православний** глас против протестантският прозелитизъм в България. Издава Рилският манастир. Русчук, 1869.

⁷ **Петков, П. Ст.** Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856–1879 г., с. 43 сл.

⁸ **Дневници** на Народното събрание, Търново, 1879, 84–85.

⁹ **Петков, П. Ст.** Левски и освобождението на българите. // Електронно списание LiterNet, 18.07.2010, № 7 (128) <http://litenet.bg/publish11/petko_petkov/levski.htm> (18.07.2010).

¹⁰ **Петков, П. Ст.** Българският конституционализъм през XIX век, българският проект за основен закон от 1879 г. и Търновската конституция. – В: Учредителното събрание и българските конституции. Сборник с доклади от научната конференция, организирана от Народното събрание на Република България, СУ „Св. Климент Охридски”, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, читалище „Надежда”, 9 февруари 2009 г. С., 2009, 15–42.

вени аргументи¹¹. Така пасивността на вносителите и убедителността на противниците им предрешават изхода от учредителния дебат „за” или „против” забраната на прозелитизма и този текст не е включен в конституцията.

Учредителният вот против забраната на прозелитизма до известна степен е предпоставен от някои особености на църковнонационалната борба през XIX в. Неведнъж в хода на българо-гръцката църковна разпра българите получават подкрепа не от единствената православна велика сила – Русия, която има други интереси и цели в този спор¹², а от католическа Франция и от протестантска Великобритания или по-скоро от техните представители в Османската империя¹³. В съзнанието на депутатите-учредители, повечето от които са съвременници и участници в църковнонационалното движение, този безспорен факт трудно може да бъде подчинен на иначе здравата логика, съдържаща се в предложението на комисията за забрана на прозелитизма. А леснината, с която са отхвърлени ограниченията върху прозелитизма, пряко кореспондира с онова необмислено законодателно решение, с което чрез промяна на чл. 38 от конституцията през 1893 г. правителството на Ст. Стамболов и доминираното от негови привърженици Четвърто Велико Народно събрание създава юридическа основа за учредяване на католическа династия в България¹⁴.

Както показват най-новите изследвания, и в следващите десетилетия управляващите в България не намират достатъчно политическа воля да наложат (макар и не в основния, а в закон за изповеданията) никакви ограничения и общо-

валидни правни норми пред чуждите вероизповедания¹⁵. Ако това се беше случило, декларативният характер на чл. 37 от Търновската конституция би придобил реално значение. Следователно включването на цивилизационния принцип, залегнал в чл. 37 на конституцията от 1879 г., до голяма степен е едно въодушевено, макар и исторически оправдано и аргументирано намерение на мнозинството депутати в Учредителното събрание, което обаче остава без практическа реализация.

С риск да напусна ограничените параметри на научното историческо мислене, но с премерена доза въображение, допустима за всеки автор, бих споделил личното си мнение за последиците от евентуалното въвеждане на забрана за прозелитизма в първата българска конституция. Ако законово ограничение на прозелитизма, т.е. на агресивната религиозна пропаганда, включваща и негативно отношение към другите вероизповедания, беше възприето като конституционна норма през 1879 г. и съответната традиция по спазването ѝ се беше създала в Третата българска държава (макар и само до 1944 г.), то през годините на дълъг и мъчителен преход в края на XX и началото на XXI век българските правителства и обществото като цяло щяха да имат повече възможности и исторически опит, за да ограничат агресивното разпространение на някои чужди вероизповедания, чието нахлуване в преживяващото остра и продължителна духовна криза българско общество не винаги е имало високохуманни цели.

¹¹ **Дневници** на Народното събрание, Търново, 1879, с. 84–85.

¹² **Тодев, И.** Граф Игнатиев и принципът за единство на православието. – Истор. преглед, 1991, № 7, с. 77–90.

¹³ **Пантев, А.** Църковен въпрос, назован български. – В: Лекции по сравнителна история. Благоевград, 1995, 15–23.

¹⁴ **Петков, П. Ст.** За развитието на отношенията между Българската православна църква и държавната власт (1878–1896). – В: Религия и църква в България. Социални и културни измерения в православието и неговата специфика в българските земи. С., 1999, с. 198. Както е известно, с миропомазването на българския престолонаследник по православен обред през 1896 г. създадената с изменението на чл. 38 конституционна възможност за установяване на католическа династия в България се обезсмисля, макар старата редакция на члена да е възстановена едва през 1911 г. от Петото Велико Народно събрание.

¹⁵ **Проданов, Н.** Опитите за приемане на закон за инославните и иноверните вероизповедания в изпълнение на чл. 42 от Търновската конституция, 51–65.